

Broedvogels van de objecten van Staatsbosbeheer langs de IJssel (west) in 2009

Vorchterwaarden, Welsumerwaarden, Katerstede, Dorperwaarden, Wilperwaarden, Rammelwaard,
de Overmars, Cortenoever en de Brummense Waarden

Olaf Klaassen

SOVON-inventarisatierapport 2010/06
Dit rapport is samengesteld
in opdracht van
Staatsbosbeheer, regio-Oost

Broedvogels van de objecten van Staatsbosbeheer langs de IJssel (west) in 2009

Vorchterwaarden, Welsumerwaarden, Katerstede, Dorperwaarden, Wilperwaarden, Rammelwaard, de Overmars, Cortenoever en de Brummense Waarden

Olaf Klaassen

SOVON-inventarisatierapport 2010/06
Dit rapport is samengesteld in opdracht van
Staatsbosbeheer, regio-Oost

Colofon

© SOVON Vogelonderzoek Nederland 2010

ISSN 1382-6255

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Staatsbosbeheer, regio Oost

Samenstelling en tekst: Olaf Klaassen

Lay-out: Peter Eekelder

Foto's: Olaf Klaassen en Jan van Diermen (alleen Cortenoever).

SOVON Vogelonderzoek Nederland

Toernooiveld 1

6525 ED Nijmegen

Tel: 024 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Internet: www.sovon.nl

Wijze van citeren: Klaassen O. 2010. Broedvogels van de objecten van Staatsbosbeheer langs de IJssel (west) in 2009. SOVON-inventarisatierapport 2010-06 SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOVON en de opdrachtgever.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	4
1. Inleiding	5
2. Gebiedsbeschrijving.....	6
2.1. Ligging en omvang.....	6
2.2. Biotooptypen	6
3. Werkwijze	11
3.1. Doelstelling.....	11
3.2. Veldwerk	11
3.3. Interpretatie en verwerking van gegevens	12
3.4. Foutendiscussie.....	12
3.5. Weer.....	12
4. Resultaten.....	14
4.1. Soorten en aantallen.....	14
4.2. Aantalsveranderingen	15
4.2.1. Vergelijking van de SBB-eigendommen in 2002 en 2009	15
4.2.2. Ontwikkelingen van de weidevogels in 1994-2009	17
4.3. Bespreking per soort.....	18
4.4. Zomerganzen	23
5. Evaluatie	30
5.1. Betekenis van de IJsseluiterwaarden voor vogels	30
5.2. Conclusies en aanbevelingen.....	30
Literatuur.....	32
Bijlagen:	
Bijlage 1. Bezoekdata en -tijden per gebied.	
Bijlage 2. Lijst met basiskarteringssoorten	
Bijlage 3. Verspreidingskaarten per soort in studiegebied	

Samenvatting

In het voorjaar van 2009 zijn negen buitendijkse terreinen langs de westzijde van de IJssel, voor zover in eigendom van Staatsbosbeheer, geïnventariseerd op broedvogels door SOVON Vogelonderzoek Nederland. Het gaat om de volgende terreinen: Vorchterwaarden, Welsumerwaarden, Katerstede, Dorperwaarden, Wilperwaarden, Rammelwaard, de Overmars, Cortenoeven en de Brummense Waarden. De gezamenlijke oppervlakte bedraagt 648 ha.

Zes van de negen gebieden werden eerder in 1994 en 2002 geïnventariseerd. Om budgettaire redenen zijn in 2009 alleen de SBB-eigendommen geïnventariseerd. In 1994 en 2002 zijn aaneengesloten uiterwaarddelen geïnventariseerd. Er is een uitzondering gemaakt voor de weidevogels. Deze zijn in 2009 wel gebiedsdekkend onderzocht. De weidevogels zijn vergeleken met 1994 en 2002, de overige soorten alleen met 2002.

In totaal werden 85 soorten broedvogels vastgesteld. Hieronder waren 18 soorten van de Rode Lijst. De soortenrijkdom is de afgelopen 15 jaar onveranderd gebleven. Van de vijf in de (concept-) aanwijzingsbesluit voor Natura 2000-gebied

Uiterwaarden IJssel genoemde broedvogelsoorten was alleen de IJsvogel aanwezig. De aantallen territoria van de IJsvogel maken 20% uit van de geformuleerde instandhoudingdoelstellingen. Alle aangetroffen IJsvogels broedden in wortelkluiten van omgevallen bomen.

Door veranderd - meer botanisch - beheer zijn weidevogels verdwenen of sterk afgenomen. Een standvastig bolwerkje van weidevogels in de Wilperwaarden illustreert de onveranderde potentie van de uiterwaarden als weidevogelbroedgebied. Bosvogels en ruigteminnende soorten zijn toegenomen in alle onderzochte terreinen. Door de afgenomen betekenis van graslanden voor broedvogels, zijn de (meidoorn-) hagen ornithologisch verhoudingsgewijs belangrijker geworden. Voor Grauwe Ganzen vormen de onderzochte terreinen ideaal broedgebied, en geschikte foerageergraslanden zijn gemakkelijk via de snelstromende IJssel te bereiken. Er is een groot aantal niet-broeders aanwezig (75%) die de geslachtsrijpe populatie de komende jaren zullen aanvullen.

1. Inleiding

In het voorjaar van 2009 zijn negen buitendijkse terreinen langs de westzijde van de IJssel, voor zover in eigendom van Staatsbosbeheer, geïnventariseerd op broedvogels. Het gaat om de volgende terreinen: Vorchterwaarden, Welsumerwaarden, Katerstede, Dorperwaarden, Wilperwaarden, Rammelwaard, de Overmars, Cortenoever en de Brummense Waarden. De inventarisatie werd (m.u.v. Cortenoever) uitgevoerd door de samensteller van dit rapport, werkzaam bij SOVON Vogelonderzoek Nederland. Staatsbosbeheer laat jaarlijks een deel van haar terreinen op broedvogels karteren. De gegevens worden gebruikt voor interne kwaliteitscontroles, beheersevaluaties en beheersplanning. Voor beheersevaluaties en -planningen zijn vogelgegevens gewenst die op een gedetailleerd schaalniveau zijn verzameld en zich lenen voor ecologische interpretaties. In de periode 1989-2006 heeft er in de meeste terreinen van Staatsbosbeheer Regio Oost tenminste éénmaal een broedvogelinventarisatie plaatsgevonden.

In dit rapport wordt verslag gedaan van de resultaten van de broedvogelinventarisatie in 2009. Tevens worden de aantallen van aangetroffen soorten vergeleken met de basiskarteringen van 1994 en 2002. Het basismateriaal van de inventarisatie is opgeslagen op het SOVON-kantoor in Beek-Ubbergen.

Jan van Diermen en Michiel van der Weide worden bedankt voor hun inventarisatie van Cortenoever. Een eerdere versie van dit rapport is gelezen door Jaap Rouwenhorst (Staatsbosbeheer Regio Oost) en Symen Deuzeman (SOVON). Lara Marx en Dries Oomen (SOVON) waren behulpzaam bij de verwerking in GIS.

2. Gebiedsbeschrijving

2.1. Ligging en omvang

De negen reservaten zijn gelegen in de IJsseluiterwaarden tussen Olst en Brummen en bevinden zich binnen de provinciale grenzen van Gelderland (figuur 1). De terreinen zijn aan de westzijde van de rivier gesitueerd. De gezamenlijke oppervlakte bedraagt 648 ha. Om budgettaire redenen zijn - in tegenstelling tot voorgaande karteringen - alleen de SBB-eigendommen geïnventariseerd. In 1994 en 2002 zijn aaneengesloten uiterwaarddelen geïnventariseerd (Vogel 1995, Klaassen 2003, zie ook tabel 1). Er is een uitzondering gemaakt voor de weidevogels. Deze zijn in 2009 wel gebiedsdekkend onderzocht.

Op de topografische kaart van 1:50.000 zijn de gebieden te vinden op de kaartbladen 27 oost en 33 oost. De oppervlakte per gebied staat vermeld in tabel 1, met onderscheid tussen 2009 (alleen SBB-eigendommen en 2002 (aaneengesloten uiterwaarddelen).

2.2. Biotooptypen

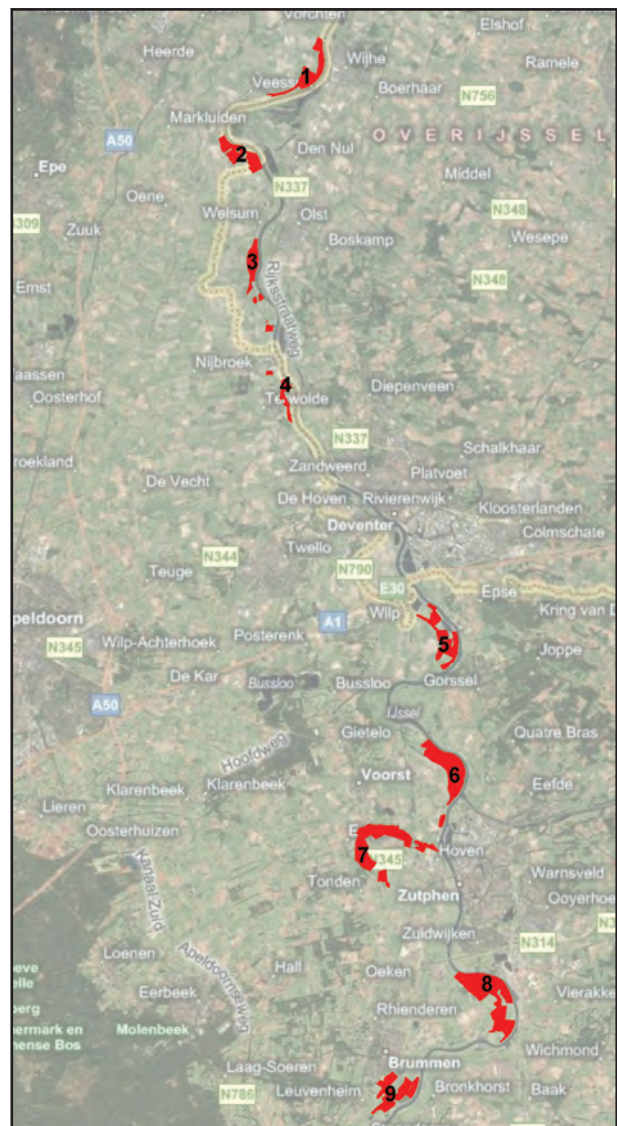
In deze paragraaf zijn de geïnventariseerde terreinen globaal getypeerd, op basis van de Goeij & Giessen (1992) en eigen indrukken.

Vorchterwaarden

Vrij hoog gelegen uiterwaard doorsneden door een oude riviergeul. Het terrein omvat deels extensief beheerde en vochtige graslanden. De graslanden worden deels beweide. Verspreid over het gebied bevinden zich enkele meidoornhagen.

Welsumerwaarden

Het reservaat omvat deels extensief beheerde

Figuur 1. Ligging van de onderzochte gebieden langs de IJssel. De nummering verwijst naar de gebiedsnummering in tabel 1.

Tabel 1. Oppervlakte in hectare en gebruikte afkortingen van de gebieden. Tevens weergegeven de oppervlakte van de gehele uiterwaarden zoals in 2002 onderzocht.

Gebied	afkorting	oppervlakte (ha)	oppervlakte (ha)
1, Vorchterwaarden	Vorw	48	95
2, Welsumerwaarden	Welw	52	75
3, Katerstede	Kats	35	54
4, Dorperwaarden	Dorw	16	65
5, Wilperwaarden	Wilw	57	154
6, Rammelwaard	Ramw	106	90
7, De Overmars	Ovem	116	n.v.t.
8, Cortenoever	Cort	147	160
9, Brummense Waarden	Bruw	71	n.v.t.

Vorchterwaarden

Welsumerwaarden

Katerstede

en vochtige graslanden, enkele plassen en een natuurlijke slenk. De graslanden worden deels beweide. Verspreid over het gebied bevinden zich smalle meidoornhagen en restanten van knotwilgenrijen. De plassen zijn omzoomd door lage moerasbosstruwelen van o.a. schietwilg. Rondom de ontgrondingsplas in het zuiden stonden oude populieren die ten tijde van de inventarisatie waren verwijderd..

Katerstede

De noordelijke helft van het terrein omvat een plas die langs de oostzijde wordt omzoomd door lage moerasbosstruwelen van o.a. schietwilg. Ten

zuiden van de plas bevindt zich een moerasbos dat wordt gedomineerd door schietwilg en populier en in de struiklaag ook amandelwilg *Salix triandra* en katwilg *S. viminalis*. Het complex graslanden ten zuiden van het moerasbos is eenvormig met heggen van meidoorn, iep, vlier en braam. De enige geul wordt omgrensd door zeggenvegetaties.

Dorperwaarden

De Dorperwaarden worden gedomineerd door tamelijk eenvormige graslanden en op de drogere delen langs de dijk enige maïsakkers. In het noorden van het gebied bevindt zich een moerasbos (voormalige kleiput) van doorgesloten griend en

Dorperwaarden

Wilperwaarden

Rammelwaard

De Overmars

Cortenoever

hogere schietwilgen. In het centrale deel van het terrein bevindt zich een blok oud loofbos met eik en esdoorn en een goed ontwikkelde struiklaag van o.a. vlier en meidoorn.

Wilperwaarden

De Wilperwaarden, ook wel genoemd Wilpse Klei, bestaan uit laaggelegen graslanden die worden afgewisseld met lage stroomruggen en enkele oude kazematten (verdedigingswerken) langs de rivier. De bodem bestaat uit kalkhoudende lichte zavel (stroomruggen) en voorts kalkhoudende lichte klei. Het reliëfrijke terrein bestaat uit graslanden, afgewisseld met meidoornhagen en daartussen knotwilgen en knotpopulieren. Langs de slenken groeit vochtige ruigte met rietgras *Phalaris arundinacea* en voorts liesgras *Glyceria maxima* en scherpe zegge *Carex acuta*. De kazematten zijn thans overwoekerd door ruigtekruiden en o.a. meidoorn. Midden in het terrein staan twee oude lindes.

Rammelwaard

De Rammelwaard bestaat uit een grote voormalige zandwinplas die wordt omringd door ruige laaggelegen graslanden. De graslanden worden doorsneden door brede, dichte meidoornheggen met naast meidoorn ook sleedoorn, wegedoorn, heggenrank en hondsroos. De plas wordt voor een deel begrensd door een moerassige vegetatie van rietgras en liesgras.

De Overmars

De Overmars is een oude meander van de IJssel. Het herbergt mooie oppervlaktes rietland, en aangrenzend is grasland en kleibos aanwezig. Het is het grootste moeras in de omgeving (tussen Dieren en Olst) en wordt gevoed door een beek vanuit de IJsselvallei.

Cortenoever

Het reservaat omvat in hoofdzaak uiterwaardgraslanden die vanwege de vele laaggelegen geulen en hoge meanderruggen een geaccidenteerd indruk maken. Op de stroomruggen wordt extensieve landbouw bedreven. De uiterwaarden maken een besloten indruk vanwege de (restanten van) meidoorn- en sleedoornhagen. De weilanden worden begraaasd met runderen (extensief) en een forse groep paarden (meer dynamisch). Vanwege het extensieve beheer is lokaal sprake van een ruige kruidenvegetatie. Contrasterend met het grasland zijn enkele graanakkers.

Het terrein in eigendom van SBB kan grofweg in twee delen worden gezien: een zuidelijk deel grotendeels hooiland en een noordelijk deel integraal beweide met meidoorns plus 'rietgorsruigte' op de koppen en wilgenschermen aan de oevers in de geulen. In het zuidelijk hooiland deel wordt meer een cultuurhistorisch patroon gehandhaafd. Sommige hagen staan goeddeels aan (inmiddels ook in) oude gegraven geulen, een wat merkwaardig

Brummense Waarden

gebruik, maar niet uniek (ook b.v. in Ooijpolder). Het Krabbegat is als hardhoutbos exemplarisch, het is een voormalig iepenbos waar nu meidoorn, sleedoorn, veldesdoorn, suikeresdoorn en es staan, maar met veel mengsoorten (populier, eik). Er staat aronskelk en de iepen vormen een heel apart kniehoog bezembos van wortelopslag.

Brummense Waarden

Deze uiterwaarden bevatten grotendeels uiterwaardgraslanden die begraasd worden door runderen en paarden. Een geul, waarlangs zeggenvegetaties en wilgen, doorsnijdt het gebied. Verder zijn redelijk wat meidoornhagen aanwezig.

3. Werkwijze

3.1. Doelstelling

De broedvogelinventarisatie vond plaats in het kader van de zogenaamde ornithologische basiskarteringen, die periodiek op alle terreinen van Staatsbosbeheer worden uitgevoerd. Met het vastleggen van de verspreiding en de aantallen van de verschillende broedvogelsoorten wordt informatie verkregen over de verspreiding, aantalsontwikkelingen, effecten van het gevoerde beheer en de huidige toestand van de verschillende gebiedsdelen als leef- en broedgebied voor vogels. Hierbij ligt het accent op de kartering van zeldzame, schaarse, bedreigde en karakteristieke broedvogelsoorten. Vaak gaat het hierbij op de zogenaamde Rode Lijstsoorten (Van Beusekom et al. 2005). Deze gegevens worden door Staatsbosbeheer gebruikt voor de interne kwaliteitscontroles (eens per tien jaar), beheersevaluatie en beheersplanning (tienjarenplanning van het beheer). Voor de beheersplanning en -evaluatie zijn broedvogelgegevens gewenst welke op een gedetailleerd schaalniveau zijn verzameld en zich lenen voor ecologische interpretaties. De gegevens dienen aan een aantal eisen te voldoen:

- verzameld volgens de kwaliteitsnormen van SOVON;
- alle beheersrelevante soorten dienen te worden gekarteerd;
- gegevens dienen beschikbaar te zijn als “stippenkaarten” (verspreidingskaarten per soort) ten behoeve van een interpretatie tot op vak/afdeling niveau.

In het onderzoeksgebied zijn vooral broedvogelsoorten gekarteerd waarvan het voorkomen iets kan zeggen over de kwaliteit van het terrein of de effecten van het gevoerde beheer. Als basis werd de lijst van basiskarteringsoorten van Staatsbosbeheer gebruikt (bijlage 1). Hieronder bevinden zich ook alle soorten van de Rode Lijst. Aan de basislijst is daarnaast een aantal soorten toegevoegd die extra informatie kunnen verschaffen over het terreinbeheer. De volgende twaalf soorten werden wel vastgesteld, maar niet geïnventariseerd: Wilde Eend, Soepeend, Houtduif, Winterkoning, Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Pimpelmees, Koolmees, Spreeuw en Vink.

Zomerganzen

Naast de reguliere broedvogelinventarisatie was een aanvullend verzoek geformuleerd door Staatsbosbeheer Oost om “...naast het aantal broedparen van de overzomerende ganzen (alle soorten) ook het totale aantal overzomerende ganzen in beeld te brengen (alle soorten), dus

ook de niet broedende, ongepaarde ganzen. Ook is het gewenst dat er een beeld wordt verkregen van het broedsucces – de aanwas. Aangevuld met gegevens van de door SOVON in 2008 uitgevoerde broedvogelinventarisatie van de objecten in de oostelijke IJsseluiterwaarden, is het de bedoeling dat er een totaaloverzicht en rapportage wordt opgesteld dat een beeld geeft van het totale aantal overzomerende ganzen en hun aanwas in de uiterwaarden van de IJssel...”

3.2. Veldwerk

De kartering is in grote lijnen uitgevoerd volgens de uitgebreide territoriumkartering (van Dijk 2004). Afwijkingen op deze methode zijn te vinden in het ontbreken van een vaste looproute en/of loopsnelheid. De route werd elke velddag aangepast aan de lokale omstandigheden (bijvoorbeeld windsterkte) en vooral ook aan de verspreiding en activiteit van zomergasten (later in het seizoen arriverende vogelsoorten). Daarnaast werd ook de gehele dag gekarteerd, in tegenstelling tot de aanbevelingen voor broedvogelkarteringen die uitgaan van bezoeken in de ochtenduren. De fiets werd regelmatig gebruikt om efficiënter in langgerekte gebieden te kunnen werken (De Overmars). Later op de dag werden frequenter insteken gemaakt, vooral om de trefkans te vergroten.

Tijdens de bezoeken werd vooral gelet op territorium- en nestindicatieve gedragingen, zoals zang, balts, alarm, voerdragende oudervogels, faecesvervoer, afleidingsgedrag en bedelende jongen. Extra nadruk werd gelegd op het verkrijgen van elkaar uitsluitende waarnemingen, dus waarnemingen van twee tegelijkertijd zingende of baltsende soortgenoten. Bij roofvogels is gezocht naar nesten. Avond- en nachtronden werden gebracht om nachttactieve soorten vast te stellen. Het ging hierbij om uilen en ralachtigen.

Alle terreinen zijn bovendien in de nachtelijke uren nog door derden onderzocht in het kader van het project ‘Bescherming van Kwartelkoningen’ (Schoppers & Koffijberg 2001). Dit had plaats tijdens vooraf vastgelegde telweekenden op 30/31 mei en 20/21 juni 2009. De gegevens ontleend aan dit project zijn meegenomen in de onderhavige rapportage.

In totaal werden 6665 minuten besteed aan veldwerk. Uitgaande van 648 ha komt dit neer op een gemiddelde tijdsinvestering van 10,6 minuten/ha. Dit is vergelijkbaar met de 10 minuten/ha uit 2002. Begin- en eindtijden per ronde zijn weergegeven in bijlage 1.

3.3. Interpretatie en verwerking van gegevens

De veldwaarnemingen werden genoteerd op vergrotingen van 1:10.000 kaarten en vervolgens op verzamelkaarten per soort overgezet. De gegevens zijn geïnterpreteerd volgens de SOVON-richtlijnen (van Dijk 2004). Bij het projecteren van de territoria op de verspreidingskaarten is uitgegaan van het zwaartepunt van het territorium: de hoogste broedcode, de plek met de meeste waarnemingen of de plek met de waarneming die tijdens het hoogtepunt van het broedseizoen was verricht. Alle gegevens zijn ingevoerd in een GIS (Arc-View).

3.4. Foutendiscussie

In één gebied waren de omstandigheden dusdanig afwijkend ten opzicht van eerdere jaren dat dit in belangrijke mate van invloed moet zijn geweest op de aanwezige vogels. In de Welsumerwaarden hadden in de winter voorafgaand aan de inventarisatie uitgebreide werkzaamheden plaatsgevonden. Het ging om ontbossing en grondverzet in het kader van een nieuwe inrichting van het gebied (natuurontwikkeling, rivierverruiming, recreatie en bodemsanering). Reeds tijdens het inventarisatieseizoen werden deze werkzaamheden weer hervat (half juni). De inschatting is dat voor vrijwel alle soorten dit negatief heeft doorgewerkt in de aantallen territoria. Kleine Plevier en Visdief hebben vermoedelijk juist geprofiteerd van de

veranderde omstandigheden.

3.5. Weer

Het weer is van invloed op de activiteit van vogels en daardoor op de doelmatigheid van het inventariseren. Harde wind, neerslag en lage temperatuur zijn belemmerende factoren. Veel territoriale activiteit neemt, zeker bij vogels, ook af bij hoge temperaturen. Vandaar een korte beschrijving van het weer in het broedseizoen van 2009 aan de hand van de maandoverzichten van het KNMI. In tabel 2 zijn enkele variabelen samengevat.

Het voorjaar van 2009 werd voorafgegaan door de koudste winter in twaalf jaar. Vaak lag de temperatuur wat onder het langjarig gemiddelde en echt zacht winterweer ontbrak vrijwel geheel. Toch telde de winter slechts één echte vorstperiode; van 26 december tot en met 11 januari. Hierdoor lag er op veel plaatsen ijs. Deze winter zal vooral van invloed geweest zijn op diverse standvogels. Het voorjaar was de temperatuur bovengemiddeld, zonnig en droog. De temperatuur in juni was iets bovengemiddeld en het was vrij droog. Over het geheel was het weer goed voor het inventariseren van broedvogels; extreem warme periodes, waardoor vogels al vrij snel in de vroege ochtend stoppen met de zang, ontbraken.

Maart

Maart 2009 was een tamelijk rustige en zonnige

Broedlocatie Kleine Plevier in de Welsumerwaarden, 2009

Welsumerwaarden, 14 mei 2009

Informatiebord bij de Welsumerwaarden

Welsumerwaarden, 21 april 2009

maand met een gemiddelde temperatuur van 6,10 C, duidelijk boven de 5,6 o C van het langjarig gemiddelde. De gemiddelde windsnelheid lag onder het langjarig gemiddelde, stormen ontbraken en slechts op enkele dagen stond –met name langs de kust- een harde wind. De neerslag lag iets onder het langjarig gemiddelde. Het zuidwesten van het land had de meeste zonuren, met name in het zuidoosten was het een stuk minder zonnig. Hier viel ook meer regen. Het aantal etmalen met nachtvorst was normaal: 2-8 dagen in het westen, 8-11 dagen in het oosten. Strengere vorst ontbrak overal.

April

April 2009 kan worden gekenschetst als een warme en droge voorjaarsmaand. Het landelijk gemiddelde was het op een na hoogste sinds de start van de metingen in 1706; alleen april 2007 was nog zachter. De hoogste temperaturen werden gemeten in het midden en oosten van het land. Koele dagen kwamen niet voor en nachtvorst bleef in het grootste deel van het land tot vijf of minder nachten. Alleen in het oosten kwam het kwik nog 5-7 nachten onder de nul graden. Het neerslagpatroon was opmerkelijk variabel: extreem droog (5-15 mm) in oostelijk Groningen, Drenthe, Twente en de Achterhoek tot tamelijk droog in grote delen elders in het land. Alleen in zuidoost-Brabant en Zuid-Limburg viel iets meer neerslag dan het landelijke gemiddelde voor april. Grote delen van het noorden en westen des lands kenden een hoeveelheid zonuren die ruim boven het gemiddelde lag. In het zuidoosten –met name Zuid-Limburg- was het beduidend minder zonnig.

Mei

Mei 2009 was een warme en natte maand. Dat laatste gaat met name op voor het noorden en westen des lands, waar de maandsom veelal tussen de 65 en de 125 mm lag. Grote delen van het oosten (met name van de Achterhoek via midden-Brabant tot in Zuid-Limburg) moesten het juist met weinig neerslag stellen, de maandsom bleef hier veelal onder de 45 mm. De temperatuur lag over het algemeen het hoogst in het zuidoosten, terwijl het noorden met een gemiddelde van onder de 12 graden duidelijk

wat achterbleef. De meeste zonuren werden in de kuststrook geregistreerd. Nachtvorst bleef beperkt tot een enkele plek in het oosten des lands. In het westen van het land kwamen enkele pittige onweersbuien met flink wat neerslag en bliksemontladingen voor, met name op 14, 15, 24 en 25 mei.

Juni

Juni 2009 was een tamelijk warme en zonnige maand. Net als in de voorafgaande maanden waren de verschillen in het neerslagpatroon groot. Ditmaal was het opvallend droog (max. 45 mm neerslag) in grote delen van Friesland en Noord-Holland, terwijl in delen van Gelderland en Overijssel, alsmede in het Deltagebied op veel plaatsen meer dan 75 mm werd afgetapt. In de rest van het land zaten de neerslagwaarden tussen deze uitersten. De zon scheen traditiegetrouw het meest langs de kust, terwijl in het zuidoosten de hoogste temperaturen werden gemeten. Tropische dagen kwamen niet voor. In Gelderland en Noord-Limburg onweerde het enige keren, maar de hoeveelheid onweerdagen lag ruim onder die in mei. Wel vielen met name tussen 7 en 11 juni enkele zware buien in het zuiden en midden van het land.

Juli

Zomermaand juli verliep in 2009 over het algemeen warm en zonnig, maar zeker niet droog, al waren de verschillen op dit vlak groot. Zo bleef de hoeveelheid neerslag in delen van het noordwesten steken onder de 70 mm, terwijl in Twente en delen van Drenthe meer dan 150 mm werd afgetapt. In de eerste week van de maand vielen hier enkel zware hagel- en onweersbuien, een verschijnsel dat later in de maand in het hele land lokaal optrad. Met een gemiddelde van 18-19 o C was er in het zuiden van het land sprake van waarlijk zomerse omstandigheden. Met name het noordoosten bleef daar met gemiddelde waarden tot 17,5 o C iets bij achter. Tengevolge van de verschillende depressies die veelal van de Noordzee ons land bereikten lag de gemiddelde windsnelheid duidelijk boven het gemiddelde. Lokaal werden hierbij soms zware windstoten gemeld.

Tabel 2. Enkele weersvariabelen (landelijk gemiddelde) in de periode maart-juli 2009, op basis van het KNMI. ref. staat voor de referentie waarden (langjarig gemiddelde).

	Gem. temp °C	Ref	Neerslag in mm	Ref	Zonneschijn in %	Ref	Wind (m/s)	Ref
Maart	6,1	5,6	53	65	41	31	4,8	5,4
April	11,7	8,0	22	44	54	39	3,8	4,9
Mei	13,5	12,3	67	57	51	43	4,8	4,5
Juni	15,4	14,9	55	71	50	38	4,0	4,4
Juli	18,0	17,1	100	70	48	40	4,7	4,3

4. Resultaten

4.1. Soorten en aantallen

In totaal werden 85 soorten broedvogels vastgesteld waarvan er 73 zijn gekarteerd (tabel 3). Net buiten de terreineigendommen werden nog twee andere soorten aangetroffen: Bruine Kiekendief en Buidelmees. Voor deze twee soorten vormden de eigendommen het belangrijkste deel van hun leef- en foerageergebied, maar het nest bevond zich er net buiten. Van de soorten komen er 18 voor op de Rode Lijst van kwetsbare en bedreigde vogelsoorten in Nederland (van Beusekom et

al. 2005): Wintertaling, Zomertaling, Slobeend, Boomvalk, Grutto, Tureluur, Visdief, Koekoek, Steenuil, Ransuil, Graspieper, Gele Kwikstaart, Nachtegaal, Spotvogel, Grauwe Vliegenvanger, Matkop, Ringmus en Kneu. Van de vijf soorten waarvoor de Uiterwaarden IJssel bijzondere bescherming geniet binnen Natura 2000 is alleen de IJsvogel aangetroffen. Een selectie van soorten wordt besproken onder 4.2. Van alle broedvogels in 2009 is per soort een verspreidingskaart opgenomen in bijlage 3.

Tabel 3. Aantallen territoria per soort per terrein langs de IJsseluiterwaarden West in 2009. Rode Lijstsoorten staan gemarkeerd met een sterretje.

Soort	Vorw	Welw	Kats	Dorw	Wilw	Ramw	Ovem	Cort	Bruw	totaal
Dodaars		1								1
Fuut		5	4		1	2	2			14
Blauwe Reiger		5	5	1						11
Ooievaar	1						1	1		3
Knobbelzwaan	2	3	1	1	1	1	2	1		12
Kolgans						1	2			3
Grauwe Gans		11	23	22	4	10	41	15	3	129
Canadese Gans								1		1
Brandgans						2	2			4
Nijlgans	1	3	3	1	2	4	3	2	1	20
Bergeend	1	1	1		3	5		1		12
Smient						1				1
Krakeend	1	4	3	1	3	4	4	2	2	24
Wintertaling*				1						1
Zomertaling*	1			1	3				1	6
Slobeend*		1	1		5	1				8
Kuifeend					2	1	3			6
Havik		1	1					1		3
Sperwer								1		1
Buizerd		1	1	1		1	1	2		7
Torenvalk						1				1
Boomvalk*						1				1
Kwartel						1				1
Fazant	1	1				3	1	6		12
Waterral							5			5
Waterhoen					2					2
Meerkoet	6	10	5	6	7	4	3	9	3	53
Scholekster	1	2	2		4	5				14
Kleine Plevier		1				1				2
Kievit		1			4	5			1	11
Grutto*					4	5		1		10
Wulp	8	1			7	8		2	2	28
Tureluur*		1			3	6		2	1	13
Visdief*		2								2
Holenduif					1	1	2	2		6
Koekoek*	1	2	1	1	1	1	3	2	1	13
Steenuil*								1		1
Ransuil*								1		1
IJsvogel		1	0					1		2
Grote Bonte Specht		2	2	1			2	2		9
Kleine Bonte Specht			1							1

Soort	Vorw	Welw	Kats	Dorw	Wilw	Ramw	Ovem	Cort	Bruw	totaal
Graspieper*						3		6	3	12
Gele Kwikstaart*	16	4			7	7		7	5	46
Witte Kwikstaart (spec)		2								2
Heggenmus	5	2	2	2	2	10	7	14	2	46
Nachtegaal*								2		2
Gekraagde Roodstaart							1	2		3
Soepgans		1								1
Zanglijster		2	2	2	1	3	2	6		18
Grote Lijster							1			1
Sprinkhaanzanger								1		1
Rietzanger							2			2
Bosrietzanger	14	2	8	9	3	16	10	36	3	101
Kleine Karekiet	8	5	1	3		1	16	2	1	37
Spotvogel*	1			2					1	4
Braamsluiper	1	1		1	1	4	1	9	4	22
Grasmus	12	9	7	4	7	13	16	41	5	114
Tuinfluit	1	4	11	6	8	10	13	14	1	68
Zwartkop		3	3	2	1	7	8	10	1	35
Grauwe Vliegenvanger*			1							1
Staartmees		1		1		1	1	3		7
Matkop*		2	3	1		1		2		9
Boomklever			1				2			3
Boomkruiper		4	3			1		4		12
Gai	1	1	1		1	1	1			6
Ekster					1	5	1	3		10
Kauw								3		3
Zwarte Kraai	2	3	1	2	5	5	4	5		27
Ringmus*	6	2				15		11	3	37
Groenling	1	1		1						3
Putter	1		1		1	2		10		15
Kneu*				1		6		16		23
Rietgors	14	13	1	1	13	10	9	10	11	82

4.2. Aantalsveranderingen

4.2.1. Vergelijking van de SBB-eigendommen in 2002 en 2009

In tabel 4 zijn de inventarisatieresultaten in 2009 vergeleken met de vorige basiskartering (2002). Een handicap bij de vergelijking is dat in 2009 de uiterwaarden niet integraal geteld zijn (maar alleen de SBB-eigendommen). In 2002 (en ook in 1994) was dat wel het geval. Om toch een goede vergelijking mogelijk te maken zijn uit de 2002 kartering de in 2009 getelde SBB-terreindelen gefilterd. Voor 1994 was deze filter niet mogelijk (stippen niet in een GIS opgeslagen). In de toelichting wordt overigens zoveel mogelijk de trendindicatie tussen 1994 en 2002 vermeld. Ook was de selectie onderzochte gebieden beide jaren niet identiek: in 2002 zijn ook de Meintjes, Veluwe Bandijk en Epserwaarden onderzocht, in 2009 waren Overmars en Brummense Waarden nieuw. De Ravenswaarden is weliswaar in beide jaren onderzocht maar wordt voor 2009 in een separate rapportage behandeld (Klaassen 2010). In de vergelijking zijn deze gebieden uiteraard niet meegenomen.

Een vergelijking tussen twee of meer jaren moet

sowieso met enige reserve gehanteerd worden. Een reeks van opeenvolgende jaren leent zich immers beter voor een vergelijking. Weersomstandigheden tijdens de bezoeken of gesteldheid van het terrein kunnen één onderzoeksjaar, al dan niet voor sommige soorten, behoorlijk beïnvloeden. Wanneer de aantalsverschillen aanzienlijk zijn, zijn ze waarschijnlijk reëel en lenen zich voor interpretatie. Ook aan het verdwijnen of juist verschijnen van soorten kan enige waarde ontleend worden.

Langs de IJsseluiterwaarden lijken 11 soorten te zijn afgenomen of verdwenen, 29 soorten min of meer stabiel te zijn gebleven en 14 soorten te zijn toegenomen. Van 24 soorten is de trendindicatie onduidelijk. De vergelijking met de landelijke situatie is van belang om na te gaan in hoeverre de trendindicatie in de onderzochte gebieden een autonome landelijke ontwikkeling weerspiegelt, dan wel daadwerkelijk kan duiden om gebiedsspecifieke omstandigheden.

Van de soorten die zijn afgenomen valt het hoge aandeel visetende soorten en weidevogels op. In 1994-2002 waren de visetende soorten (Fuut, Blauwe Reiger, IJsvogel) juist toegenomen. Vermoedelijk

Tabel 4. Aantal territoria per soort langs de IJsseluitwaarden West in 2002 en 2009. De vergelijking is slechts gebaseerd op de SBB-eigendommen in de terreindelen die in beide inventarisatiejaren werden onderzocht: Vorchterwaarden, Welsumerwaarden, Katerstede, Dorperwaarden, Wilperwaarden, Rammelwaard en Cortenoever. Ter vergelijking is de Nederlandse trend gegeven (van Dijk et al. 2009). Bij inventarisatiejaar staat + voor “aanwezig in onbekend aantal”. Bij trendindicatie in de IJsseluitwaarden (ontw.) en landelijk (NL) staat + voor “positief”, = voor “neutraal”, - voor “negatief” en ? voor “onbekend”.

soort	2002	2009	ontw.	NL
Dodaars	0	1	?	-
Fuut	27	12	-	=
Blauwe Reiger	17	11	-	+
Ooievaar	1	2	?	+
Knobbelzwaan	10	10	=	+
Kolgans	5	1	?	+
Grauwe Gans	61	85	+	+
Soepgans	2	1	?	?
Indische Gans	1	0	?	?
Canadese Gans	1	1	=	+
Brandgans	1	2	+	+
Nijlgans	15	16	=	+
Casarca	1	0	?	?
Bergeend	14	12	=	+
Smient	0	1	?	+
Krakeend	18	18	=	+
Wintertaling*	2	1	?	-
Zomertaling*	7	5	=	=
Slobeend*	21	8	-	-
Kuifeend	1	3	?	+
Brilduiker	1	0	?	?
Havik	1	3	+	=
Sperwer	1	1	=	=
Buizerd	4	6	+	+
Torenvalk	1	1	=	-
Boomvalk*	1	1	=	-
Patrijs	2	0	-	-
Kwartel	2	1	?	+
Fazant	7	11	=	-
Waterral	3	0	-	+
Kwartelkoning	1	0	?	+
Waterhoen	6	2	-	=
Meerkoet	+	47	?	=
Scholekster	20	14	-	-
Kleine Plevier	2	2	=	+
Kievit	42	10	-	-
Watersnip	1	0	-	-
Grutto*	18	10	-	-
Wulp	18	26	+	-

soort	2002	2009	ontw.	NL
Tureluur*	18	12	-	=
Visdief*	0	2	?	+
Holenduif	4	4	=	=
Koekoek*	6	9	=	-
Steenuil*	2	1	?	=
Ransuil*	1	1	?	-
IJsvogel	2	2	=	+
Grote Bonte Specht	5	7	=	+
Kleine Bonte Specht	1	1	=	+
Graspieper*	6	9	=	-
Gele Kwikstaart*	35	41	=	-
Witte Kwikstaart	+	2	?	-
Heggenmus	40	37	=	=
Nachtegaal*	0	2	+	=
Gekraagde Roodstaart	0	2	+	=
Zanglijster	+	16	?	+
Grote Lijster	1	0	?	-
Sprinkhaanzanger	1	1	?	+
Bosrietzanger	74	88	+	=
Kleine Karekiet	18	20	=	=
Spotvogel*	4	3	=	-
Braamsluiper	8	17	+	-
Grasmus	46	93	+	+
Tuinfluit	+	54	?	-
Zwartkop	+	26	?	+
Grauwe Vliegenvanger*	0	1	?	-
Staartmees	3	6	+	-
Matkop*	7	9	=	-
Boomklever	0	1	+	+
Boomkruiper	10	12	=	+
Gaai	9	5	=	+
Ekster	9	9	=	-
Kauw	5	3	=	+
Zwarte Kraai	26	23	=	+
Ringmus*	+	34	?	-
Groenling	0	3	+	+
Putter	3	15	+	+
Kneu*	20	23	=	-
Rietgors	59	62	=	+

is de koude winter van 2009 daar het gevolg van. Landelijk waren bijvoorbeeld de aantallen Blauwe Reiger in deze winter met 10-20% gedaald (SOVON). Over langere termijn is de landelijke trend stabiel of toenemend. De verwachting is dat deze soorten zich binnen enkele jaren zonder koudewinters weer goed kunnen herstellen. De verbeterde waterkwaliteit en visstand van de meeste Nederlandse wateren biedt juist goede perspectieven voor visetende vogels. Bij

de weidevogels heeft de in 1994-2002 vastgestelde trend zich verder doorgezet. De weidevogels worden uitgebreider besproken in § 4.4.2.

De soorten die in 2002 niet meer werden aangetroffen ten opzichte van 1994 (Visdief, Zomertortel, Veldleeuwrik, Nachtegaal, Kramsvogel, Siberische Tjiftjaf, Buidelmees en Wielewaal) zijn met uitzondering van Visdief en Nachtegaal nog steeds

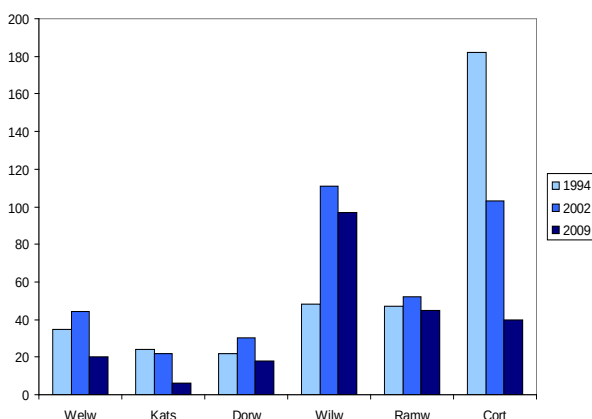
Twee visetende soorten in de Wilperwaarden, Aalscholver en Blauwe Reiger.

afwezig. Het gaat om kritische soorten (Zomertortel, Veldleeuwerik, Buidelmees en Wielewaal) die landelijk ook een achteruitgang laten zien. Aan de hervestiging van Visdief en Nachtegaal kan vanwege de marginale aantallen niet veel betekenis ontleend kan worden.

De nieuwe en toegenomen soorten worden gedomineerd door roofvogels, bosvogels en liefhebbers van ruigte. Dit is geen verrassende ontwikkeling. De toename van roofvogels en bosvogels is rechtevreeks te herleiden naar het ouder worden van de bomen. De liefhebbers van ruigte (Bosrietzanger, Grasmus, Putter) lijken nog steeds te profiteren van het veranderde, meer botanisch georiënteerde beheer.

4.2.2. Ontwikkelingen van de weidevogels in 1994-2009

Weidevogels als Grutto en Kievit zijn al decennia goed vertegenwoordigd in het uiterwaardengebied langs de IJssel (o.a. van den Bergh et al. 1979). In de afgelopen decennia is het beheer op veel plaatsen veranderd. Belangrijkste verandering is dat het accent op botanisch beheer is komen te liggen (voor details zie beheersverslagen Staatsbosbeheer).

Figuur 2. Aantallen weidevogels in zes gebieden langs de IJssel in 1994, 2002 en 2009.

De Rammelwaard in 2009

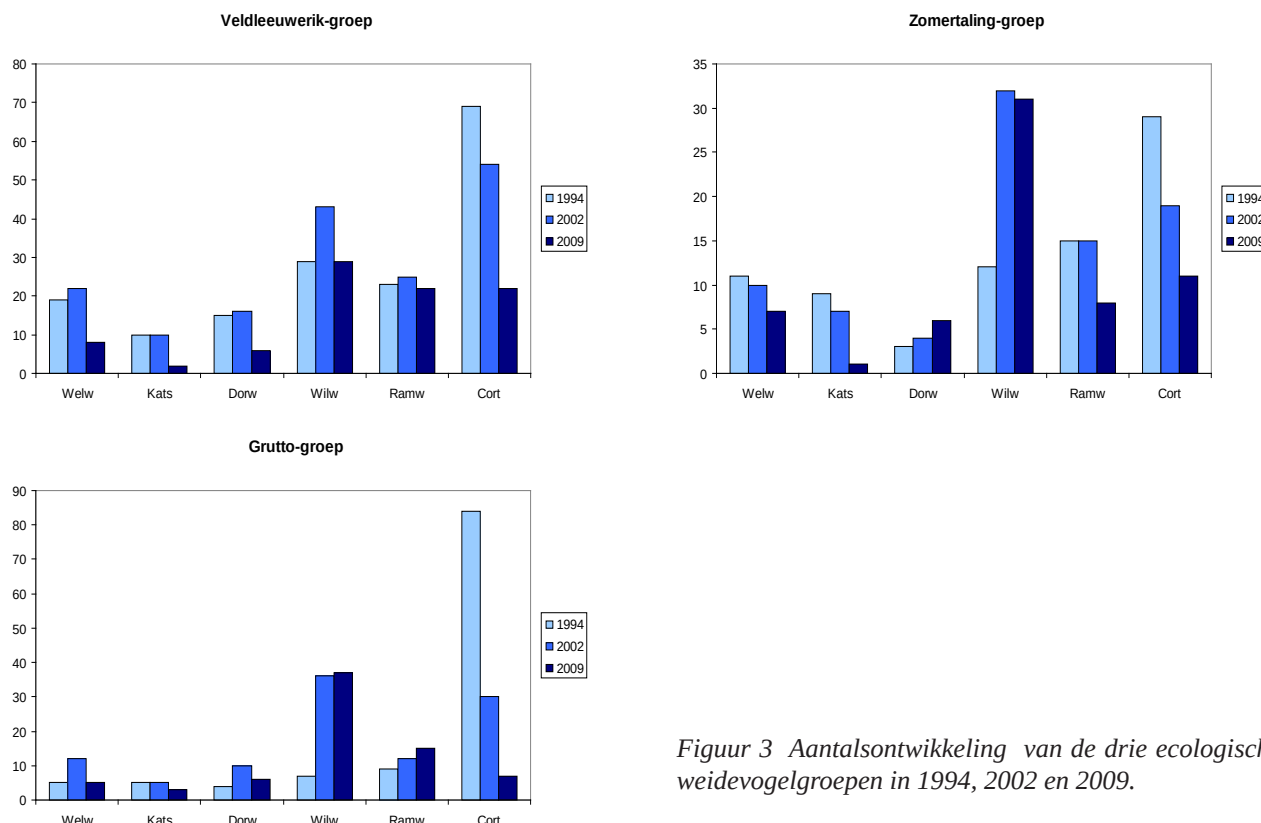
Mannetje Wulp, waakzaam vanwege jongen in de buurt, Welsumerwaarden.

Nest van Wulp in de Welsumerwaarden.

Sinds de invoering van dit “botanisch pakket“, ligt het voor de hand dat de weidevogelstand eveneens veranderingen heeft doorgemaakt (ander maai- en bemestingsregime). Om deze veranderingen beter inzichtelijk te maken, is een vergelijking uitgevoerd voor de gebieden die in 1994, 2002 en 2009 zijn onderzocht. Deze vergelijking was mogelijk omdat in 2009 de weidevogels zijn “meegenomen” in de uiterwaarddelen die buiten SBB-eigendom vielen, en zodoende dezelfde gebiedsgrens is gehanteerd als in 1994 en 2002.

Allereerst zijn alle weidevogelsoorten samen vergeleken (figuur 2). We zien dan dat de noordelijk gelegen gebieden rond Welsum (links in de figuur) minder weidevogelrijk zijn dan de zuidelijk gelegen gebieden. Over de gehele linie zijn de

Figuur 3 Aantalsontwikkeling van de drie ecologische weidevogelgroepen in 1994, 2002 en 2009.

weidevogels afgenomen, van 358 territoria in 1994 naar 226 in 2009. De ontwikkelingen verschillen echter per gebied. Afnames zijn er in Cortenoever, Welsumerwaarden en Katerstede. In Dorperwaarden en Rammelwaard lijkt de weidevogelstand redelijk stabiel gebleven en in de Wilperwaarden is ten opzichte van 1994 zelfs een toename zichtbaar. De zeer scherpe afname in Cortenoever springt het meest in het oog.

Voor een beter begrip van de ontwikkelingen zijn de betreffende soorten onderverdeeld in drie ecologische groepen (Sierdsema 1995). De Zomertaling-groep wordt vertegenwoordigd door Ooievaar, Wintertaling, Zomertaling, Slobeend, Watersnip, Visdief en Gele Kwikstaart. Het zijn alle soorten die de meest natte omstandigheden prefereren: drassig, structuurrijk grasland met open water in de nabijheid. Soorten van de Grutto-groep zijn Krakeend, Kwartelkoning, Grutto en Tureluur. Zij houden van vochtig tot drassig grasland. In de Veldleeuwerik-groep zitten de soorten die vooral in natte tot droge graslanden worden aangetroffen: Patrijs, Kwartel, Scholekster, Kievit, Wulp, Veldleeuwerik en Graspieper.

Als we vervolgens inzoomen per ecologische groep zien we dat de ontwikkelingen per gebied gedomineerd worden door verschillende groepen (figuur 3). Cortenoever is dan het enige gebied waar de afname duidelijk veroorzaakt wordt door de Grutto-groep. Juist deze groep is bij alle andere gebieden nauwelijks afgenomen. In de

Wilperwaarden en Rammelwaard is zelfs sprake van een toename van de Grutto-groep. Hier zijn vooral Zomertaling-groep (Rammelwaard) en Veldleeuwerik-groep (Wilperwaarden) afgenomen. Afname van Veldleeuwerik-groep speelt ook bij de overige gebieden. Wat kunnen we hieruit afleiden? In de Veldleeuwerik-groep zijn Kievit, Scholekster en Wulp de meest algemene vertegenwoordigers. Deze soorten prefereren niet al te nat en niet al te vervuurd gras. Dit zijn omstandigheden die nagenoeg verdwenen zijn. Tegelijk speelt een sterke landelijke afname deze soorten niet in kaart. De afname in de Welsumerwaarden kan deels verklaard worden doordat het gebied grotendeels op de schop was gegaan voorafgaand aan dit seizoen. Verder is het verrassend hoe goed de Wilperwaarden blijft scoren in de afgelopen twee onderzochte jaren, zowel voor Zomertaling- als Grutto-groep. Dit staat haaks op landelijke ontwikkelingen van beide soortgroepen. Gezegd moet worden dat dit vooral de verdienste is van het noord-westelijk gelegen hoekje tegen de winterdijk (dus buiten SBB-eigendom).

4.3. Bespreking per soort

In deze paragraaf wordt bij een selectie van soorten een nadere toelichting gegeven. Deze toelichting op broedbiologie, biotoopkeuze en aantalsontwikkeling spitst zich vooral toe op soorten met een bijzondere beschermingsstatus (Rode Lijst, Natura 2000).

WINTERTALING, 1 territorium

Alleen in de kleiputten van de Dorperwaarden was een paartje aanwezig (paartje op 14 mei en mannetje op 16 juni). Wintertalingen houden van rustige, waterrijke gebieden met een dichte oeverbegroeiing. Veel kleiputten en strangen langs de IJssel voldoen hier prima aan. Het zeldzame voorkomen is veel meer te wijten aan een landelijke afname.

ZOMERTALING, 6 territoria

Zomertalingen werden aangetroffen in vier gebieden, waarvan de Wilperwaarden het bolwerk vormt. Dat was in 2002 ook al het geval. De langdurig nat blijvende ondieptes langs de strang in het westelijk deel van dit gebied vormt prima habitat voor deze soort. De soort fluctueert nogal al naar gelang de inundaties in de uiterwaarden. De lange termijn trend langs de IJssel lijkt echter niet negatief.

SLOBEEND, 8 territoria

Slobeenden waren met acht paar verspreid over vier gebieden uitgesproken schaars. Ook bij deze eendensoort vormt de Wilperwaarden het bolwerk (met 5 paar). De lange termijn trend is negatief. In 1994 en 2002 werden (weliswaar over grotere oppervlaktes) nog respectievelijk 40 en 35 paar geteld. Vergeleken met het in 2009 getelde oppervlak waren dat in 2002 altijd nog 21 paar. De landelijke trend is ook negatief. Deze eendensoort schurkt qua habitatvoorkeur het dichtst aan bij de meer kritische natte weidevogelsoorten (Watersnip, Grutto). Verdroging en verzuivering zijn funest voor deze soorten. 2009 kende een droog voorjaar maar het is zeer de vraag of hiermee de afname volledig verklaard kan worden.

BRUINE KIEKENDIEF (1 paar net erbuiten)

In de Overmars broedde een paartje Bruine Kiekendieven. Deze broedlocatie is al uit een langer verleden bekend (VWG Arnhem 1993) en lijkt in recente jaren onregelmatig bezet te zijn. In 2008 was er ook een broedgeval (VWG Zutphen). In 2009 zat het nest net buiten de SBB

De Bruine kiek man van de Overmars in 2009.

Uitzicht vanaf perron station Empe op broedlocatie in de Overmars in 2008.

gebiedsgrenzen. Tijdens de eerste rondes in april was er balts en een duidelijke binding met de broedlocatie uit 2008. Deze ligt binnen SBB gebied, in het rietland pal ten oosten van station Empe. Vervolgwaarnemingen werden echter zo'n 1,5 kilometer oostelijker richting de IJssel gedaan. Op 2 en 23 juni werden prooivluchten gezien naar deze locatie, een rietland langs de Hoedernesterbeek. De Overmars zelf vormt prima foerageergebied voor de Bruine Kiekendief. Het mannetje werd hier dan ook regelmatig jagend waargenomen. Het mannetje is vrij goed individueel herkenbaar vanwege zijn donkere romp (foto). Dit broedpaar verdient het zuinig op te zijn. In de wijde regio is het een uitermate schaarse soort.

BOOMVALK, 1 paar

Boomvalken gaan sinds een jaar of tien landelijk achteruit (o.a. Bijlsma 2009). Tegelijk is een verschuiving gaande van de traditioneel goed bezette bosgebieden naar het open cultuurlandschap. Desondanks is de soort in de uiterwaarden van de IJssel nog steeds schaars. Het gebied heeft genoeg potentie. Het ontbreekt niet aan goede nestbomen met bruikbare nesten van Zwarte Kraai. Geschikte zangvogelprooien zijn niet heel veel schaarser geworden (Gele Kwikstaart, Grasmus, Rietgors). Het aanbod zwaluwen, mussen en Kneuen is wel veel schraler geworden. Mogelijk is dit een bottleneck.

In de Rammelwaard zat het enige paartje, in eerste instantie in dezelfde nestboom als in 2002. Op 19 mei riep hier een exemplaar vanuit deze machtige, solitaire populier. Op 2 juni bleek het paartje echter een kleine wilg langs de rivier te hebben uitgekozen als nestboom (prooiovername en vrouwtje op nest). Deze boom was 670 meter verwijderd van de vorige locatie (zie foto's volgende pagina's). Weer een bezoek later (23 juni) bleek dit nest een flinke storm niet te hebben overleefd. Het nest hing scheef in de boom.

De machtige populier, middenin de Rammelwaard, broedlocatie voor Boomvalk in 2002 en aanvankelijk ook in 2009.

KWARTELKONING, 0 territoria

Opmerkelijk genoeg werd geen enkele Kwartelkoning aangetroffen in de onderzochte gebieden, ook niet tijdens de twee speciale landelijke telweekenden. Landelijk ging 2009 de boeken in als een slecht jaar, dus dat verklaart wel een en ander. De landelijke aantallen fluctueren enorm, 2002 was bijvoorbeeld een goed jaar (5 paar in de onderzochte IJsselgebieden).

GRUTTO, 10 territoria

De Grutto werd in slechts drie gebieden aangetroffen, waarvan in Cortenoever met slechts één paar (hooguit een nestpoging, maar zeker geen jongen). De Wilperwaarden is met afstand het belangrijkste gebied. Vooral als ook buiten de strikte SBB grenzen gekeken wordt is sprake van een heus bolwerk: 22 paar. Dit is nog meer dan de in 2002 al bejubelde 18 paar. Het enige andere gebied waar nog Grutto's zaten was de Rammelwaard (5 paar). In 2002 waren nog zeven van de onderzochte gebieden bezet. In 4.2.2 worden de weidevogelsoorten verder besproken.

TURELUUR, 13 territoria

Ook de Tureluur heeft een flinke veer moeten laten. Deze soort is net als in 2002 integraal geteld

Grutto in de Wilperwaarden.

Een middelgroot wilgje in de Rammelwaard, broedlocatie voor de Boomvalk in 2009.

en afgenomen van 44 naar 26 paar. In 2002 was notabene nog een (geringe) toename geconstateerd ten opzichte van 1994. De Tureluur was daarmee (naast de Wulp) de enige weidevogels die in de lift leek.

De belangrijkste gebieden in 2009 zijn Wilperwaarden (10 paar), Rammelwaard (6 paar) en Dorperwaarden (5 paar). De ontwikkeling past in het beeld van wat veel gezien wordt bij verruigende graslanden: in eerste instantie profiteert de Tureluur hiervan (waar een soort als de Grutto onmiddellijk een pas op de plaats maakt), maar na enkele jaren wordt het terrein ook voor de Tureluur ongeschikt.

Foeragerende Visdief boven de Hoendernesterbeek, de Overmars.

Gruttoriaal hoekje van de Wilperwaarden.

VISDIEF, 2 territoria

Ten opzichte van 2002 is de Visdief nieuw maar het is de vraag wat voor betekenis hieraan gehecht moet worden. In de Welsumerwaarden waren twee paar Visdief afgekomen op de ontgrondingen zoals die in het noordwestelijk deel waren uitgevoerd. Tussen 21 april en 16 juni waren hier elk bezoek twee paar aanwezig die baltsten, elkaar visjes aanboden en nestkuiltjes draaiden. Nesten met eieren en/of jongen zijn nooit gezien. In de Wilperwaarden waren eveneens twee paar aanwezig (buiten SBB grens), met identiek gedrag. In de Overmars foerageerden het gehele voorjaar continue Visdieven, die pendelden tussen een kolonie bij Zutphen en de Hoedernesterbeek.

KOEKOEK, 13 territoria

De enige in ons land voorkomende broedparasiet staat sinds 2004 op de Rode Lijst, maar de soort doet het goed langs de IJssel. Er werden in 2009 13 territoria aangetroffen. Van broeden is bij de Koekoek niet echt sprake. Zij leggen hun eieren in nesten van zangvogels en laten het grootbrengen van de jongen aan deze “waardvogels”. Algemene waardvogels in Nederland zijn Heggenmus, Kleine Karekiet, Graspieper, Witte en Gele Kwikstaart, Rietzanger en Bosrietzanger (Hustings 2002). Hiervan zijn Heggenmus, Gele Kwikstaart, Kleine Karekiet en Bosrietzanger algemeen aanwezige soorten in het gebied. Het voedsel van volwassen Koekoeken bestaat vooral uit rupsen, ook harige soorten die door andere vogels niet worden gegeten, aangevuld met kevers. Het halfopen landschap zoals in de uiterwaarden is bij uitstek geschikt voor de Koekoek. De aantallen zijn landelijk al jaren aan het teruglopen. De afgelopen 15 jaar is een afname vastgesteld van vele tientallen procenten, ook in natuurgebieden. Momenteel broeden ongeveer 6000-8000 vrouwtjes Koekoeken in Nederland (Hustings 2002).

STEENUIL, 1 territorium

Alleen in Cortenoever werd een paar Steenuil opgemerkt. De soort lijkt nauwelijks in de uiterwaarden te broeden. In 2002 werd alleen in de Rammelwaard nog een extra paar aangetroffen. De situatie binnendijs is mogelijk anders.

RANSUIL, 1 territorium

Alleen in Cortenoever werd een paar Ransuil opgemerkt. Ook in 2002 werd alleen in Cortenoever een Ransuil vastgesteld. Net als bij de Steenuil is het goed denkbaar dat meer binnendijs wordt gebroed en in de uiterwaarden gevoerageerd.

IJSVOGEL, 2 territoria

Alle aangetroffen IJsvogels broedden in wortelkluiten van omgevallen bomen. In de

Nestlocatie IJsvogel in Cortenoever.

Nestlocatie IJsvogel in de Welsumerwaarden.

Brummense Waarden broedde nog een paar net buiten SBB terrein. In Katerstede werd nog een nest van vorig jaar gevonden dat niet in gebruik was. De kans is aanwezig dat dit paar is gesneuveld tijdens de strenge vorstperiode in de winter van 2008/09. Ook de daaropvolgende winter heeft de nodige IJsvogels doen omkomen, maar de populatie kan zich hier prima van herstellen.

GRASPIEPER, 12 territoria

De Graspieper is een van de soorten die lijkt te zijn toegenomen, al werd de soort slechts in drie gebieden vastgesteld (Cortenoever 6, Rammelwaard 3 en Brummense Waarden 3). Mogelijk pakt het meer botanisch gericht beheer dus gunstig uit voor deze soort.

GELE KWIKSTAART, 46 territoria

De Gele Kwikstaart deed het in 1994 en 2002 al aardig en is in 2009 min of meer stabiel gebleven. De soort profiteert van de natuurontwikkeling en verruiging in sommige uiterwaarden, zoals in de Wilperwaarden en Vorchterwaarden (beide 16 paar).

NACHTEGAAL, 2 territoria

Twee Nachtegalen zongen in Cortenoever. De soort is nieuw ten opzichte van 2002 maar niet ten opzichte van 1994 (2 paar). De lange termijn trend zou heel goed stabiel kunnen zijn.

SPOTVOGEL, 4 territoria

In vier gebieden zaten Spotvogels: Vorchterwaarden, Dorperwaarden, Brummense Waarden en Cortenoever. In 2002 was de soort iets algemener. Landelijk gaat de soort behoorlijk achteruit, niet voor niets is deze soort op de Rode Lijst beland. In de broedhabitat moeten zowel hoge bomen als dichte struiken aanwezig zijn, en ze zitten liever in boomgroepen of kleine bosjes dan aaneengesloten bos (Koffijberg 2002). In het riviereengebied van de IJssel bleken ze met name in fors uitgevallen meidoornhagen te zitten.

GRAUWE Vliegenvanger, 1 territorium

In het natte wilgenbos van Katerstede zat een Grauwe Vliegenvanger. De soort was nieuw ten opzichte van 2002 en 1994. Het is opmerkelijk dat de soort zo zeldzaam is in de muggenrijke vochtige wilgenbosjes langs de IJssel. De redenen zijn onbekend, net zomin als de landelijke achteruitgang goed valt te doorgronden (Boele 2002).

MATKOP, 9 territoria

De wilgenbosje vormen prima broedbiotoop voor Matkoppen. In de zachte wilg valt makkelijk nestholte te creëren en voedsel lijkt geen beperkende factor. Vergeleken met voorgaande karteringen is de soort er iets op vooruit gegaan, tegengesteld aan de negatieve landelijke ontwikkeling.

BUIDELMEES, (1 territorium net erbuiten)

In de Overmars was op 3 april een roepend exemplaar aanwezig, in jong wilgenbos langs de oude IJssel, even buiten SBB terrein. Deze waarneming vertoont gelijkenis met de eenmalige waarneming op 12 mei 1994 in de Dorperwaarden (Vogel 1995). Dat was toen het enige territorium, in 2002 werd de soort niet vastgesteld. De waarneming is bijzonder omdat vooral de laatste jaren de soort rap uit Nederland lijkt te verdwijnen. Tegelijk moet vermeld worden dat op deze locatie in eerdere jaren ook al eens een Buidelmees is waargenomen (Jan van Diermen). Het habitat ter plekke oogt ideaal.

De Buidelmees is een landelijk schaarse soort met bijvoorbeeld in 2008 39 gemelde gevallen (van Dijk et al. 2010). De landelijke aantallen zullen de laatste jaren vermoedelijk niet boven de 100 paar zijn uitgekomen.

RINGMUS, 37 territoria

Deze soort staat inmiddels op de Rode Lijst en zodoende ook op de basiskarteringslijst. In 2002 werden Ringmussen nog niet standaard meegenomen met een inventarisatie. Hoe de 37 paar moeten worden geïnterpreteerd is dus nog onduidelijk. Opvallend is het broeden in Ooievaarsnesten. In de Vorchterwaarden vormden (minimaal) vijf paar in een Ooievaarsnest een ware kolonie.

KNEU, 23 territoria

Kneuen werden alleen in de Dorperwaarden, Rammelwaard en Cortenoever aangetroffen. In 2002 waren alle gebieden nog bezet. De Wilperwaarden herbergde toen nog ware bolwerkjes maar die zijn geheel verlaten. Alleen in Cortenoever is de soort (behoorlijk) toegenomen. Deze toename maskeert de afname over de gehele linie (tabel 5). Natuurontwikkeling langs de rivieren met bijbehorende ruigtekruidenexplosies zijn gunstig voor de Kneu, maar door vegetatiesuccessie is dit effect na enkele jaren al weer weggeëbd (Verstrael 2002). Landelijk holt deze soort de laatste jaren achteruit. Het is de vraag wat de beheerder op lokaal niveau hiertegen kan doen.

Ooievaarsnest in de Vorchterwaarden, broedlocatie voor Ringmussen.

4.4. Zomerganzen

Naast de reguliere broedvogelinventarisatie was een aanvullend verzoek van Staatsbosbeheer Oost om “...naast het aantal broedparen van de overzomerende ganzen (alle soorten) ook het totale aantal overzomerende ganzen in beeld te brengen (alle soorten), dus ook de niet broedende, ongepaarde ganzen. Ook is het gewenst dat er een beeld wordt verkregen van het broedsucces – de aanwas. Aangevuld met gegevens van de door SOVON in 2008 uitgevoerde broedvogelinventarisatie van de objecten in de oostelijke IJsseluiterwaarden, is het de bedoeling dat er een totaaloverzicht en rapportage wordt opgesteld dat een beeld geeft van het totale aantal overzomerende ganzen en hun aanwas in de uiterwaarden van de IJssel...”. De behoefte aan het overzicht kent twee aanleidingen: 1) het aantal broedparen Grauwe Ganzen is de laatste jaren enorm toegenomen en 2) het aantal exotische ganzen is toegenomen. De mate waarin is echter slecht bekend. In het publieke en politieke debat worden deze buiten het winterseizoen aanwezige ganzen vaak aangeduid als “zomerganzen” (van der Jeugd et al. 2006).

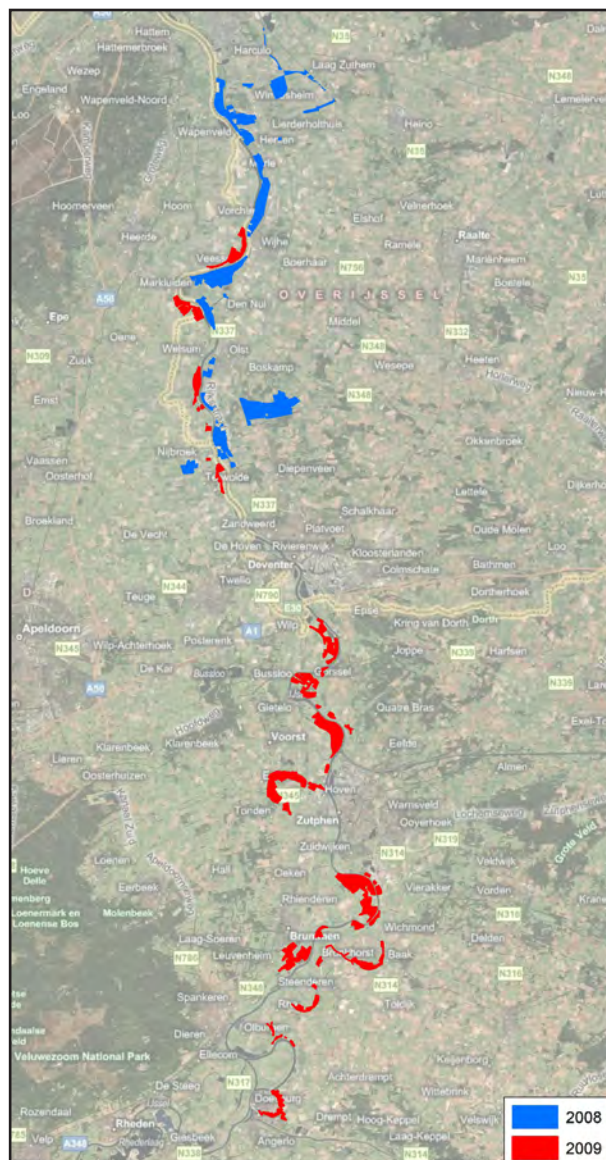
Materiaal

Van de ganzensoorten die broedend werden aangetroffen zijn de aantallen op een rij gezet. Het gaat om vijf soorten: Grauwe Gans, Kolgans, Canadese Gans, Brandgans en Nijlgans. Achtereenvolgens wordt het aantal broedvogels, aantal niet-broeders en juvenielen getoond. Tot slot wordt de som ervan zichtbaar gemaakt. Omdat Staatsbosbeheer Oost graag meer zicht wil krijgen op situatie langs de gehele IJssel zijn ook de objecten aan de oostzijde van de IJssel en de in 2008 onderzochte delen meegenomen (figuur 4 en zie ook Klaassen & Schoppers 2010 en Kok 2009). Nadrukkelijk moet hierbij gezegd worden dat hiermee niet alle langs de IJssel aanwezige ganzen in kaart zijn gebracht. De niet in beheer van SBB zijnde uiterwaarden zullen ook de nodige ganzen herbergen.

Resultaten

Grauwe Gans (3795) is veruit de algemeenste soort, maar ook van Nijlgans (163), Brandgans (150), Kolgans (124) en Canadese Gans (75) zijn ruime aantallen aanwezig. Opvallend is het hoge aantal niet-broedende vogels. Met uitzondering van de Nijlgans ligt het aandeel niet-broeders boven de 75%. Dit is te verklaren omdat ganzen pas laat geslachtsrijp zijn (Grauwe Gans b.v. vanaf 4 jaar, maar meestal nog later. B.Voslamber, SOVON).

Nest Grauwe Gans met verse eieren. De weggespoelde eieren liggen enkele meters verderop.

Figuur 4. Ligging van de in 2008 en 2009 onderzochte SBB-gebieden waar tellingen van “zomerganzen” zijn uitgevoerd.

Tabel 5. Aantallen Grauwe Gans in objecten van SBB langs de IJssel in 2009 (sommige objecten in 2008), uitgesplitst in aantal exemplaren broedvogels, aantal exemplaren niet-territoriale broedvogels (niet-broeders) en jongen (juv). Tevens zijn de aantallen niet-territoriale vogels procentueel weergegeven. Voor de objecten uit 2008 is het aandeel niet-territoriale vogels berekend op basis van de in 2009 vastgestelde verhouding (schuingedrukt).

Regio	object	broedvogels (ex)	niet-broeders (ex)	aandeel niet-broeders (%)	juv	totaal (ex)
IJssel west 2009	Vorchter Waarden	0	26	100%	0	26
IJssel west 2009	Welsommer Waarden	22	228	91%	34	284
IJssel west 2009	Katerstede	46	64	58%	46	156
IJssel west 2009	Dorperwaarden	44	180	80%	19	243
IJssel west 2009	Wilperwaarden	34	96	74%	8	138
IJssel west 2009	Rammelwaard	20	206	91%	43	269
IJssel west 2009	De Overmars	84	211	72%	23	318
IJssel west 2009	Cortenoever	30	34	53%	0	64
IJssel west 2009	Brummense Waarden	8	14	64%	0	22
Gorssel Bronkhorst 2009	Ravenswaarden	20	39	66%	0	59
Gorssel Bronkhorst 2009	Bronbergen	2	0	0	3	5
Gorssel Bronkhorst 2009	Zoethorster- en Bronckh	50	205	80%	49	304
Gorssel Bronkhorst 2009	Bakerwaard en Vreekolk	4	0	0	0	4
Gorssel Bronkhorst 2009	Wallen van Doesburg	118	226	66%	141	485
IJsseldal 2008	Fortmond Duursche Waarden	24	76	76%	-	100
IJsseldal 2008	Hengforterwaarden	45	143	76%	-	188
IJsseldal 2008	Molenpolder	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	t Nijendal	2	8	76%	-	10
IJsseldal 2008	Wijhe Buitenwaarden	107	337	76%	-	444
IJsseldal 2008	Windesheim	117	371	76%	-	488
IJsseldal 2008	De Meintjes	45	143	76%	-	188
Totaal		822	2607	76%	366	3795

Tabel 6. Aantallen Kolgans in objecten van SBB langs de IJssel in 2009 (sommige objecten in 2008), uitgesplitst in aantal exemplaren broedvogels, aantal exemplaren niet-territoriale broedvogels (niet-broeders) en jongen (juv). Tevens zijn de aantallen niet-territoriale vogels procentueel weergegeven.

Regio	object	broedvogels (ex)	niet-broeders (ex)	aandeel niet-broeders (%)	juv	totaal (ex)
IJssel west 2009	Vorchter Waarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Welsommer Waarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Katerstede	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Dorperwaarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Wilperwaarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Rammelwaard	2	24	92%	0	26
IJssel west 2009	De Overmars	4	0	0%	0	4
IJssel west 2009	Cortenoever	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Brummense Waarden	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Ravenswaarden	6	11	65%	0	17
Gorssel Bronkhorst 2009	Bronbergen	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Zoethorster- en Bronckh	0	52	100%	-	52
Gorssel Bronkhorst 2009	Bakerwaard en Vreekolk	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Wallen van Doesburg	12	0	0%	7	19
IJsseldal 2008	Fortmond Duursche Waarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Hengforterwaarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Molenpolder	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	t Nijendal	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Wijhe Buitenwaarden	2	?	?	?	2
IJsseldal 2008	Windesheim	4	?	?	?	4
IJsseldal 2008	De Meintjes	0	0	n.v.t.	-	0
Totaal		30	87	78%	7	124

Tabel 7. Aantallen Canadese Gans in objecten van SBB langs de IJssel in 2009 (sommige objecten in 2008), uitgesplitst in aantal exemplaren broedvogels, aantal exemplaren niet-territoriale broedvogels (niet-broeders) en jongen (juv). Tevens zijn de aantallen niet-territoriale vogels procentueel weergegeven.

regio	object	broedvogels (ex)	niet-broeders (ex)	aandeel niet-broeders (%)	juv	totaal (ex)
IJssel west 2009	Vorchter Waarden	0	3	100%	-	3
IJssel west 2009	Welsommer Waarden	0	2	100%	-	2
IJssel west 2009	Katerstede	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Dorperwaarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Wilperwaarden	2	0	n.v.t.	4	6
IJssel west 2009	Rammelwaard	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	De Overmars	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Cortenoever	2	0	n.v.t.	0	2
IJssel west 2009	Brummense Waarden	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Ravenswaarden	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Bronsbergen	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Zoethorster- en Bronckh	2	0	n.v.t.	0	2
Gorssel Bronkhorst 2009	Bakerwaard en Vreekolk	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Wallen van Doesburg	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Fortmond Duursche Waarden	10	?	?	-	10
IJsseldal 2008	Hengforterwaarden	10	?	?	-	10
IJsseldal 2008	Molenpolder	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	t Nijendal	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Wijhe Buitenwaarden	18	?	?	-	18
IJsseldal 2008	Windesheim	22	?	?	-	22
IJsseldal 2008	De Meintjes	0	0	n.v.t.	-	0
<i>totaal</i>		66	5	?	4	75

Tabel 8. Aantallen Brandgans in objecten van SBB langs de IJssel in 2009 (sommige objecten in 2008), uitgesplitst in aantal exemplaren broedvogels, aantal exemplaren niet-territoriale broedvogels (niet-broeders) en jongen (juv). Tevens zijn de aantallen niet-territoriale vogels procentueel weergegeven.

regio	object	broedvogels (ex)	niet-broeders (ex)	aandeel niet-broeders (%)	juv	totaal (ex)
IJssel west 2009	Vorchter Waarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Welsommer Waarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Katerstede	0	2	100%	-	2
IJssel west 2009	Dorperwaarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJssel west 2009	Wilperwaarden	2	0	0%	0	2
IJssel west 2009	Rammelwaard	4	130	97%	0	134
IJssel west 2009	De Overmars	6	0	0%	0	6
IJssel west 2009	Cortenoever	0	6	100%	-	6
IJssel west 2009	Brummense Waarden	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Ravenswaarden	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Bronsbergen	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Zoethorster- en Bronckh	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Bakerwaard en Vreekolk	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Wallen van Doesburg	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Fortmond Duursche Waarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Hengforterwaarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Molenpolder	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	t Nijendal	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Wijhe Buitenwaarden	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Windesheim	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	De Meintjes	0	0	n.v.t.	-	0
<i>totaal</i>		12	138	92%	0	150

Tabel 9. Aantallen Nijlgans in objecten van SBB langs de IJssel in 2009 (sommige objecten in 2008), uitgesplitst in aantal exemplaren broedvogels, aantal exemplaren niet-territoriale broedvogels (niet-broeders) en jongen (juv). Tevens zijn de aantallen niet-territoriale vogels procentueel weergegeven.

Regio	object	broedvogels (ex)	niet-broeders (ex)	aandeel niet-broeders (%)	juv	totaal (ex)
IJssel west 2009	Vorchter Waarden	2	0	0%	0	2
IJssel west 2009	Welsommer Waarden	6	4	40%	5	15
IJssel west 2009	Katerstede	6	0	0%	0	6
IJssel west 2009	Dorperwaarden	4	0	0%	0	4
IJssel west 2009	Wilperwaarden	8	4	33%	7	19
IJssel west 2009	Rammelwaard	8	0	0%	3	11
IJssel west 2009	De Overmars	6	0	0%	11	17
IJssel west 2009	Cortenoever	4	0	0%	0	4
IJssel west 2009	Brummense Waarden	4	0	0%	0	4
Gorssel Bronkhorst 2009	Ravenswaarden	2	6	75%	0	8
Gorssel Bronkhorst 2009	Bronsbergen	0	0	n.v.t.	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Zoethorster- en Bronckh	10	15	60%	2	27
Gorssel Bronkhorst 2009	Bakerwaard en Vreekolk	4	0	0%	0	4
Gorssel Bronkhorst 2009	Wallen van Doesburg	0	0	n.v.t.	-	0
IJsseldal 2008	Fortmond Duursche Waarden	10	?	?	?	10
IJsseldal 2008	Hengforterwaarden	6	?	?	?	6
IJsseldal 2008	Molenpolder	0	0	n.v.t.	?	0
IJsseldal 2008	t Nijendal	2	?	?	?	2
IJsseldal 2008	Wijhe Buitenwaarden	10	?	?	?	10
IJsseldal 2008	Windesheim	12	?	?	?	12
IJsseldal 2008	De Meintjes	2	?	?	?	2
<i>totaal</i>		106	29	26%	28	163

Brandganzen en Grauwe Ganzen eind juni langs de IJssel. Overzomeraars in de Rammelwaard.

Nest Grauwe Gans tussen lisdodde, Welsumerwaarden.

Nest Grauwe Gans in het water, Wilperwaarden

Paar Nijlganzen met 6 jongen in de Overmars.

Door Vos gegrepen Grauwe Gans in de Wilperwaarden.

Grauwe Ganzen hebben vaste routes om van het water naar de foerageerplekken te lopen. Zo creëren ze herkenbare paadjes..

Ganspaadje

Ganspaadje

Ganspaadje

Naast genoemde vijf broedend aanwezige ganzensoorten zijn er nog zes andere soorten aangetroffen: Soepgans, Zwaangans, Kleine Canadese Gans, Toendrarietgans, Boerengans en een hybride Canadese gans met Grauwe Gans. Het is zeer waarschijnlijk dat een aantal hiervan (Soepgans, Boerengans, Zwaangans) ook in staat is zich succesvol voort te planten, maar in deze jaren is het niet vastgesteld.

Reproductie

Van de Grauwe Gans zijn voldoende gegevens verzameld om iets te kunnen zeggen over het broedsucces. Van 88 broedparen kon het broedsucces gevolgd worden. Deze families zijn tijdens elk bezoek geteld. Het aantal jongen tijdens het laatste bezoek is in de tabel opgenomen (omdat vooral pal na uitvliegen veel jongen nog sneuvelen). Gemiddeld hadden deze families toen nog 4,2 jongen. Dit is een gebruikelijk gemiddelde, en bijvoorbeeld vergelijkbaar met langjarige studies in de Ooijpolder (B. Voslamber, SOVON). Het broedsucces per gebied varieerde wel enigszins. In de Wilperwaarden en de Overmars was het slechts 2,0 jongen/succesvol paar. De indruk was dat hier menselijk ingrijpen debet aan was. Vooral in de Overmars was het verdacht hoeveel paren er slechts één jong hadden. In Katerstede was het aantal jongen per succesvol paar bovengemiddeld goed (5,8/succesvol paar). De Wallen van Doesburg scoorden op meerdere alle fronten het best: de meeste broedparen (59) en veruit de meeste jongen (141).

In veel gebieden doken laat in het seizoen nog grote groepen families op die niet in het gebied hadden gebroed. Die snelstromende IJssel fungeert in dit verband als bruikbaar middel om in no-time bij geschikte foerageergraslanden te komen. Dit aantal is overigens bijna vergelijkbaar met het aantal in de gebieden zelf opgegroeide jongen (327 om 366). Het geeft aan dat Grauwe Ganzen vermoedelijk ook buiten SBB terreinen nog in behoorlijke aantallen voorkomen.

Tabel 10. Aantallen (exemplaren) van overige (exotische) ganzensoorten in objecten van SBB langs de IJssel in 2009 (sommige objecten in 2008).

regio	object	Soepgans	Canadese Gans X Grauwe Gans	Zwaangans	Kleine Canadese Gans	Toendrarietgans	Boerengans	totaal (ex)
IJssel west 2009	Vorchter Waarden	3	1	4	1			9
IJssel west 2009	Welsommer Waarden						3	3
IJssel west 2009	Katerstede	1					4	5
IJssel west 2009	Dorperwaarden							0
IJssel west 2009	Wilperwaarden	4						4
IJssel west 2009	Rammelwaard		1					1
IJssel west 2009	De Overmars							0
IJssel west 2009	Cortenoever							0
IJssel west 2009	Brummense Waarden							0
Gorssel Bronkhorst 2009	Ravenswaarden							0
Gorssel Bronkhorst 2009	Bronsbergen							0
Gorssel Bronkhorst 2009	Zoethorster- en Bronckh					1		1
Gorssel Bronkhorst 2009	Bakerwaard en Vreekolk							0
Gorssel Bronkhorst 2009	Wallen van Doesburg							0
IJsseldal 2008	Fortmond Duursche Waarden	16						16
IJsseldal 2008	Hengforterwaarden	8						8
IJsseldal 2008	Molenpolder							0
IJsseldal 2008	t Nijendal							0
IJsseldal 2008	Wijhe Buitenwaarden	8						8
IJsseldal 2008	Windesheim	8						8
IJsseldal 2008	De Meintjes							0
<i>totaal</i>		48	2	4	1	1	7	63

Nest van Canadese Gans tussen in de aanspoelsellijn van de IJssel in de Wilperwaarden.

Witte soepgans (boerengans) langs de IJssel in de Wilperwaarden.

Tabel 11. Broedsucces van Grauwe Gans in objecten van SBB langs de IJssel in 2009. Weergegeven is het aantal broedparen, het aantal jongen (juv klein) en het aantal jongen per succesvol paar. Tevens is het aantal grote jongen weergegeven dat laat in het seizoen is waargenomen (juv groot). Let op: Van deze jongen is het herkomstgebied niet bekend.

regio	object	broedvogels (pr)	juv (klein)	juv/succesvol paar	juv (groot, ook van elders)
IJssel west 2009	Vorchter Waarden	0	0	-	0
IJssel west 2009	Welsommer Waarden	11	34	3,8 (n=9)	0
IJssel west 2009	Katerstede	23	46	5,8 (n=8)	120
IJssel west 2009	Dorperwaarden	22	19	3,8 (n=5)	53
IJssel west 2009	Wilperwaarden	17	8	2,0 (n=4)	0
IJssel west 2009	Rammelwaard	10	43	4,8 (n=9)	54
IJssel west 2009	De Overmars	42	23	2,3 (n=10)	0
IJssel west 2009	Cortenoever	15	0	-	100
IJssel west 2009	Brummense Waarden	4	0	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Ravenswaarden	10	0	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Bronsbergen	1	3	3,0 (n=1)	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Zoethorster- en Bronckh	25	49	5,4 (n=9)	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Bakerwaard en Vreekolk	2	0	-	0
Gorssel Bronkhorst 2009	Wallen van Doesburg	59	141	4,8 (n=33)	0
<i>gemiddeld</i>		-	366	4,2 (n=88)	327

5. Evaluatie

5.1. Betekenis van de IJsseluiterwaarden voor vogels

De onderzochte gebieden zijn behoorlijk soortenrijk. Samen herbergen ze 85 soorten (en 87 als van het leefgebied wordt uitgegaan en niet zozeer van de nestlocatie). Vooral de Rammelwaard, Cortenoever en Welsumerwaarden zijn soortenrijk. Qua soortenrijkdom lijkt er de afgelopen 15 jaar niet veel veranderd (in 1994 en 2002 resp. 81 en 87 soorten). Het aantal soorten van de Rode Lijst is hoog (18).

Van oudsher hebben de uiterwaarden grote betekenis voor weidevogels. Die betekenis is grotendeels verdampt al geeft de aanwezigheid van een weidevogelbolwerkje in de Wilperwaarden aan dat de potentie nog steeds aanwezig is. De hagen in de uiterwaarden zijn anno 2009 vogelrijker dan de open terreinen die erdoor worden begrensd. Voor ganzen vormen de kleiputten en oeverzones van de plassen goede broedgelegenheden. Optimale foerageergebieden in de onderzochte terreinen zijn niet overal beschikbaar, maar opgroeihabitat in de vorm van goede graslanden zijn via de snelstromende IJssel makkelijk bereikbaar. De bosschages in het uiterwaardengebied zijn inmiddels van dusdanige leeftijd dat ze typische bosvogelsoorten van oud opgaand bos herbergen zoals de Boomklever. Ook de toename van roofvogels als Buizerd en Havik is een gevolg hiervan.

De onderzochte uiterwaarden vallen onder het Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel. In het (concept-) aanwijzingsbesluit voor dit gebied worden vijf broedvogelsoorten genoemd: Aalscholver, Porseleinhoen, Kwartelkoning, Zwarte Stern en IJsvogel. Hiervan is in 2009 slechts één soort aangetroffen: IJsvogel (2

territoria). De twee territoria maken 20% uit van de geformuleerde instandhoudingdoelstellingen. Op basis van nestvondsten van vorig jaar en/of net buiten de SBB terreinen is het reëel te veronderstellen dat in gemiddelde jaren zelfs 40% van de instandhoudingdoelstellingen broedt in de onderzochte gebieden.

5.2. Conclusies en aanbevelingen

- De IJsseluiterwaarden herbergen een breed scala aan soorten. Deze soortenrijkdom lijkt de afgelopen 15 jaar niet veel veranderd. Wel zijn sommige soorten sterk afgenomen en andere toegenomen.
- De grazige uiterwaarden hebben in de loop der jaren op veel plekken plaats gemaakt voor meer botanisch beheerde hooilanden. Weidevogels zijn hierdoor verdwenen of sterk afgenomen. In voormalig bolwerk Cortenoever is anno 2009 nog maar een fractie aanwezig van wat in 1994 werd aangetroffen. Lijnrecht hier tegenover blijkt in de Wilperwaarden nog een mooie concentratie weidevogels aanwezig, die eerder toe- dan afgenomen is. Dit bolwerkje illustreert de onveranderde potentie van de uiterwaarden als weidevogelbroedgebied.
- Als foerageergebied voor Grauwe Ganzen zijn de uiterwaarden er door bovengenoemde veranderingen niet geschikt op geworden. Desondanks nemen de aantallen nog steeds toe. Dit komt omdat de onderzocht terreinen ideaal zijn als broedgebied, en geschikte foerageergraslanden gemakkelijk via de snelstromende IJssel bereikt kunnen worden.

Families Grauwe Gans drijven stroomafwaarts over de IJssel ter hoogte van de Rammelwaard.

Wakende Grutto en Wulp in weidevogelbolwerkje in de Wilperwaarden.

Er is een groot aantal niet-broeders aanwezig (75%) die de geslachtsrijpe populatie de komende jaren zullen aanvullen.

- Bosvogels en ruigteminnende soorten zijn toegenomen.
- Door de afgenomen betekenis van graslanden voor broedvogels, zijn de (meidoorn-) hagen ornithologisch verhoudingsgewijs belangrijker geworden.
- Van de vijf in de (concept-) aanwijzingsbesluit genoemde broedvogelsoorten is slechts één soort aangetroffen (IJsvogel). Het ontbreken van de andere vier Natura 2000-soorten is met name opmerkelijk bij Kwartelkoning en Porseleinhoen (overige soorten: Aalscholver, Zwarte Stern). Voor Kwartelkoning geldt dat 2009 een matig jaar was, maar ook in het landelijk goede jaar 2002 herbergden de SBB-terreinen slechts een handjevol roepplaatsen. Het ontbreken van Porseleinhoen is deels te verklaren door het ontbreken van regelmatige of langdurige inundaties, maar ook hier geldt dat het in 2002 niet beter was, terwijl de condities veel gunstiger waren.

- De aantallen territoria van de IJsvogel maken 20% uit van de geformuleerde instandhoudingdoelstellingen binnen Natura 2000. Dit aandeel is normaal gesproken zelfs nog hoger omdat 2009 een mager jaar was voor de IJsvogel. De visrijke kleiputten en oude rivierarmen vormen een belangrijk leefgebied voor deze soort. Het is opmerkelijk dat alle nesten in wortelkluiten van omgevallen bomen zaten. Aangeraden wordt om omgevallen bomen te laten liggen en wellicht op strategische plekken langs het water een boom om te trekken.

Literatuur

- VAN DEN BERGH L.M.J., GERRITSE W.G., HEKKING W.H.A., KEIJ P.G.M.J & KUYK F. 1979. Vogels van de Grote Rivieren. Spectrum, Utrecht.
- VAN BEUSEKOM R., HUIGEN P., HUSTINGS F., DE PATER K. & THISSEN J. (RED.) 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion Uitgevers B.V., Baarn.
- BOELE A. 2002. Grauwe Vliegenvanger *Muscicapa striata* pp. 408-409 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden
- BIJLSMA R.G 2009. Trends en broedresultaten van roofvogels in 2008. Takkeling 17 (1): 7-50
- VAN DIJK A.J., HUSTINGS F. & VAN DER WEIDE M. 2004. Handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- DE GOEIJ A.A.M. & GIESSEN TH.G. 1992. Vegetatiekartering van de uiterwaarden van de IJssel 1991.
- HUSTINGS F. 2002. Koekoek *Cuculus canorus* pp. 270-271 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden
- JEUGD, H. VAN DER, VOSLAMBER, B., TURNHOUT, C. VAN, SIERDSEMA, H., FEIGE, N., NIENHUIS, J. & KOFFIJBERG, K. 2006 Overzomerende ganzen in Nederland: grenzen aan de groei? SOVON-Onderzoeksrapport 2006/02, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen
- KLAASSEN O. 2003. Broedvogels van de terreinen van Staatsbosbeheer in de IJsseluiterwaarden in 2002. SOVON-inventarisatierapport 2003/01, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLAASSEN O. & SCHOPPERS J. 2010. Broedvogels van de terreinen van Staatsbosbeheer langs de IJssel (Gorssel/Bronckhorst) in 2009. SOVON-inventarisatierapport 2010-07, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KOFFIJBERG K. 2002. Spotvogel *Hippolais icterina* pp. 384-385 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden
- KOK J. 2009. Broedvogels van zeven objecten in het IJsseldal in 2008. SOVON-inventarisatierapport 2009/01, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen
- SCHOPPERS J. & KOFFIJBERG K. 2001. Resultaten van beschermingsmaatregelen voor Kwartelkoningen in Nederland in 2001. SOVON-informatierapport 2001/12, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- SIERDSEMA H. 1995. Broedvogels en beheer. SBB-rapport 1995-1. SOVON-onderzoeksrapport 1995/04. SBB/SOVON, Driebergen/Beek-Ubbergen.
- VERSTRAEL T. 2002. Kneu *Carduelis cannabina* pp. 476-477 in: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden
- VOGEL R. 1995. Broedvogels van SBB-terreinen in de IJsseluiterwaarden in 1994. SOVON-inventarisatierapport 1995/03, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Bijlagen

Bijlage 1. Bezoekdata en -tijden per gebied.

Bijlage 2. Lijst met basiskarteringssoorten

Bijlage 3. Verspreidingskaarten per soort in studiegebied

Bijlage 1. Bezoekdata en -tijden per gebied. Voor afkortingen zie tabel 1.

Datum	Vorw	Welw	Kats	Dorw	Wilw	Ramw	Ovem	Cort	Bruw
29-mrt								08.55-11.25	
31-mrt					10.50-12.30				
2-apr						08.00-10.30			
3-apr							08.15-11.40		
8-apr		12.30-14.35	10.40-11.50	08.15-10.30					
15-apr									11.35-13.10
21-apr	06.55-08.15	08.30-10.30	10.40-12.20						
23-apr						07.05-10.30	11.00-13.20		
25-apr								05.50-09.40	
1-mei			09.45-12.15	12.30-14.05	06.10-08.55				
10-mei								05.30-15.30	
12-mei							06.10-09.40		
14-mei	06.20-08.20	08.45-10.50		12.00-14.15					
19-mei					09.10-12.00	05.20-09.00			12.30-14.00
22-mei								04.55-09.50	
25-mei									06.15-08.15
29-mei	09.40-11.45	07.30-12.35	05.35-07.25						
30-mei								21.35-23.30	
2-jun						05.30-09.05	09.15-11.20		
4-jun					08.15-11.00				
5-jun	22.50-23.20	23.45-00.30	00.50-01.30	01.50-02.25					02.55-03.35
8-jun					23.35-00.15				
12-jun							05.50-08.50		
13-jun								04.30-14.00	
16-jun	05.15-06.55		07.35-09.25	09.50-12.05					
23-jun						05.35-08.05	08.20-11.05		11.15-12.30
27-jun								05.15-09.20	
6-jul								06.10-09.20	
13-jul						23.30-00.20	22.10-23.20		

Bijlage 2. Lijst met basiskarteringssoorten

Euring code	Soort	Rode Lijst	Basiskarteringssoort	Euring code	Soort	Rode Lijst	Basiskarteringssoort
70	Dodaars		X	8630	Zwarte Specht		X
90	Fuut		X	8760	Grote Bonte Specht		X
100	Roodhalsfuut	X	X	8870	Kleine Bonte Specht		X
120	Geoorde Fuut		X	9720	Kuifleeuwerik	X	X
720	Aalscholver		X	9740	Boomleeuwerik		X
950	Roerdomp	X	X	9760	Veldleeuwerik	X	X
980	Woudaapje	X	X	9810	Oeverzwaluw		X
1040	Kwak	X	X	9920	Boerenzwaluw	X	X
1210	Grote Zilverreiger	X	X	10010	Huiszwaluw	X	X
1220	Blauwe Reiger		X	10050	Duinpieper	X	X
1240	Purperreiger	X	X	10090	Boompieper		X
1340	Ooievaar		X	10110	Graspieper	X	X
1440	Lepelaar		X	10170	Gele Kwikstaart	X	X
1520	Knobbelzwaan		X	10172	Engelse Gele Kwikstaart	X	X
1590	Kolgans		X	10190	Grote Gele Kwikstaart		X
1610	Grauwe Gans		X	10201	Witte Kwikstaart		X
1670	Brandgans		X	10660	Winterkoning		
1700	Nijlgans		X	10840	Heggemus		
1730	Bergeend		X	10990	Roodborst		
1780	Mandarijneend		X	11040	Nachtegaal	X	X
1820	Krakeend		X	11060	Blauwborst		X
1840	Wintertaling	X	X	11210	Zwarte Roodstaart		X
1860	Wilde Eend			11220	Gekraagde Roodstaart		X
1890	Pijlstaart	X	X	11370	Paapje	X	X
1910	Zomertaling	X	X	11390	Roodborsttapuit		X
1940	Slobeend	X	X	11460	Tapuit	X	X
1960	Krooneend		X	11870	Merel		
1980	Tafeleend		X	11980	Kramsvogel	X	X
2030	Kuifeend		X	12000	Zanglijster		X
2060	Eidereend		X	12020	Grote Lijster		X
2210	Middelste Zaagbek	X	X	12200	Cettis Zanger		X
2310	Wespendief		X	12260	Graszanger		X
2390	Rode Wouw		X	12360	Sprinkhaanzanger		X
2600	Bruine Kiekendief		X	12370	Krekelzanger		X
2610	Blauwe Kiekendief	X	X	12380	Snor	X	X
2630	Grauwe Kiekendief	X	X	12430	Rietzanger		X
2670	Havik		X	12500	Bosrietzanger		X
2690	Sperwer		X	12510	Kleine Karekiet		X
2870	Buizerd		X	12530	Grote Karekiet	X	X
3040	Torenvalk		X	12590	Spotvogel	X	X
3100	Boomvalk	X	X	12740	Braamsluiper		X
3320	Korhoen	X	X	12750	Grasmus		X
3670	Patrijs	X	X	12760	Tuinfluit		X
3700	Kwartel		X	12770	Zwartkop		X
3940	Fazant		X	13080	Fluiter		X
4070	Waterral		X	13110	Tjiftjaf		
4080	Porseleinhoen	X	X	13120	Fitis		
4210	Kwartelkoning	X	X	13140	Goudhaantje		
4240	Waterhoen		X	13150	Vuurgoudhaantje		X
4290	Meerkoet		X	13350	Grauwe Vliegenvanger	X	X
4500	Scholekster		X	13430	Kleine Vliegenvanger		X
4560	Kluut		X	13490	Bonte Vliegenvanger		X
4690	Kleine Plevier		X	13640	Baardmannetje		X
4700	Bontbekplevier	X	X	14370	Staartmees		X
4770	Strandplevier	X	X	14400	Glanskop		X
4930	Kievit		X	14420	Matkop	X	X

vervolg bijlage 2

Euring code	Soort	Rode Lijst	Basiskar- teringsoort	Euring code	Soort	Rode Lijst	Basiskar- teringsoort
5170	Kemphaan	X	X	14540	Kuifmees		X
5190	Watersnip	X	X	14610	Zwarte Mees		
5290	Houtsnip		X	14620	Pimpelmees		
5320	Grutto	X	X	14640	Koolmees		
5410	Wulp		X	14790	Boomklever		X
5460	Tureluur	X	X	14870	Boomkruiper		X
5750	Zwartkopmeeuw		X	14900	Buidelmees		X
5780	Dwergmeeuw	X	X	15080	Wielewaal	X	X
5820	Kokmeeuw		X	15150	Grauwe Klauwier	X	X
5900	Stormmeeuw		X	15200	Klapekster	X	X
5910	Kleine Mantelmeeuw		X	15390	Vlaamse Gaai		X
5920	Zilvermeeuw		X	15490	Ekster		X
5927	Geelpootmeeuw		X	15600	Kauw		X
6000	Grote Mantelmeeuw	X	X	15630	Roek		X
6110	Grote Stern	X	X	15671	Zwarte Kraai		X
6150	Visdief	X	X	15720	Raaf	X	X
6160	Noordse Stern		X	15820	Spreeuw		
6240	Dwergstern	X	X	15910	Huismus	X	X
6270	Zwarte Stern	X	X	15980	Ringmus	X	X
6650	Stadsduif			16360	Vink		
6680	Holenduif		X	16380	Keep		X
6700	Houtduif			16400	Europese Kanarie		X
6840	Turkse Tortel		X	16490	Groenling		X
6870	Zomertortel	X	X	16530	Putter		X
7240	Koekoek	X	X	16540	Sijs		X
7350	Kerkuil	X	X	16600	Kneu	X	X
7570	Steenuil	X	X	16630	(Kleine) Barmsijs		X
7610	Bosuil		X	16660	Kruisbek		X
7670	Ransuil	X	X	16680	Grote Kruisbek		X
7680	Velduil	X	X	16790	Roodmus		X
7700	Ruigpootuil		X	17100	Goudvink		X
7780	Nachtzwaluw	X	X	17170	Appelvink		X
7950	Gierzwaluw			18570	Geelgors		X
8310	IJsvogel		X	18660	Ortolaan	X	X
8480	Draaihals	X	X	18770	Rietgors		X
8560	Groene Specht	X	X	18820	Grauwe Gors	X	X

Bijlage 3. Verspreidingskaarten in dit pdf-rapport onbreken

SOVON Vogelonderzoek Nederland

Natuurplaza (gebouw Mercator 3)
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 741 04 10

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

In het voorjaar van 2009 zijn negen buitendijkse terreinen langs de westzijde van de IJssel, voor zover in eigendom van Staatsbosbeheer, geïnventariseerd op broedvogels door SOVON Vogelonderzoek Nederland. Het gaat om de volgende terreinen: Vorchterwaarden, Welsumerwaarden, Katerstede, Dorperwaarden, Wilperwaarden, Rammelwaard, de Overmars, Cortenoever en de Brummense Waarden. De gezamenlijke oppervlakte bedraagt 648 ha.

Van de soorten komen er 18 voor op de Rode Lijst van kwetsbare en bedreigde vogelsoorten in Nederland: Wintertaling, Zomertaling, Slobeend, Boomvalk, Grutto, Tureluur, Visdief, Koekoek, Steenuil, Ransuil, Graspieper, Gele Kwikstaart, Nachtegaal, Spotvogel, Grauwe Vliegenvanger, Matkop, Ringmus en Kneu.

